

Täiendused ja parandused raamatu „Eesti kirjanduse ajalugu“ juurde.

Eesti kirjanduse ajalugu on selles raamatus nelja suurde osasse ehk ajajärku jagatud. Igal ajajärgul ei ole eesotsas mitte iseäralist loomu-seletust, mis näitaks, määrane ja milline ajajärg ise oli, vaid lugeja peab ajajärku eunast lugedes selle iseduse ära tundma. Et aga mõnelt poolt seda raamatule puuduseks on arvatud, selle pärast paneme järgmises lühemad märgutused üksikute ajajärgtude kohta üles.

Esimene ajajärg aastast 1632 kuni 1693 (lhekülj 32—116) on see aeg, mil Eesti kirjanduses esimesed sammud tehti esimeste raamatute ilmutamisega. Need esimesed kirjad, mis trükkis anti, ei võinud siis ei keele ega mõtte poolest väga täielised olla. Nad olivad kõik Ladina, kuid veel rohkem Saksa keele maitu Eesti keeles kirjutatud. Nende arv ei olnud suur, ja nad olivad enam kirikuõpetajate kui rahva tarvis määratud. Päätegelased jellel ajajärgul olivad Stahl, Rosshinius, Broc-mann, Gjöfken ja lõpuks Adrian Virginius.

Teine ajajärg aastast 1694 kuni 1800 (lhf. 116—236) on aeg, mil Eesti keelt Saksa keele mõjust vabastati ja see enesele koguni uue kirjawiisi jai. Keelt kirjutati võimalikult rahva suu järele, kui ta ikka veel puudulises kirjawiisis. See ajajärg vältas õige kava ja pani nii hästi kirikuteelele kui ka jututir-jadele põhja, mis teisest ja kolmandastgi ajajärgust läbi ulatas ja tarvitada oli. Selle teise ajajärgu päätegelased olivad tema põhjendaja Hornung, siis Gutsleff, Anton Thor Helle, Supel, Arwelius, Willmann, Hieronymus v. Schlegel, v. Frey, v. Luce.

Kolmas ajajärg aastast 1800 kuni 1854 (lhf. 250—376) on aeg, mil Eesti kirjandus laienes ja suurenes, ilma et talle iseäralist kirjawiisi oleks tekkinud. Aastajaja pööril algas nimelt

elaw tegewus Gesti kirjapöllum. Iseäralise rõhu-, armastuse- ja süüditusega hakkaswad mitmed mehed Gesti keele ja kirjanduse eest hoolt kandma. Nende meeste eesotsja jäi waidlemata Rosenplänter ja selle õpilased Gesti rahwa enese seast, siis weel Knüpf-fer, Peterson, Masing, Mannteufel, Fählmann, Schüdlöffel, Ahrens, Neus.

Neljas ajajärf aastast 1854 kuni 1897 (lk. 376—532) on aeg, mis meid otse nüüdse ajani toob. Tema algas sellega, et uus Soome keele põhjal seiwew kirjawiis wana kirikukeelega wõitlema hakkas ja wiimaks, kui ka paari aastakümne pikkuse wõitlusel, wõidu sai. Gesti kirjandus kojus nüüd dige jõudsasti. Gesti rahwa tähtsamad kirjamehed andsiwad kirjatööle suurt hoogu; ees otjas iseäranis tats meest Dr. F. N. Kreuzwald ja S. W. Jannsen, ehk need küll oma esimehe kolmandiku kirjamehelise tegewuse poolest weel kolmandas ajajärgus juurdusiwad. Nende järele käisiwad siis teised uuema aja kirjanikud, kelle seas pärast kolm teed end awasiwad. Ühte teed otse edasi käis suurem osa, nende seas Koidula, Brandt, Kirjel, Sohberg, Willigerode, Malm, Hörschelmann, Kuhlbarä, Pärn, Jung, Hermann, Lintgreim, Redlich, Harry Jannsen, Pödder, Mohrfeldt, Eisen, Lipp, Brunberg, Wilde, Anna Haawa, Elise Lun, P. Jakobson, Prants, Kannike, Tischler, Oskar Kallas jne. Paremat kätt iseteed käisiwad ees otjas Hurt, siis Kallas, Niggol, Jürmann, Bergmann, Undritz, Ederberg, Grenzstein, Reiman, Saal (kes pärast kirja wiisis lohku läts) ja teised. Pahemat kätt iseteed käisiwad ees otjas C. N. Jakobson, siis Reinwald, Kunder, Dr. Weste, Körw, Järw, Kurrit, Jögewer ja teised. — Kõige unemal ajal, ja nimelt 1890. aasta ümber, kadusiwad need wahed enant woi wähem ära, ja kirjandus käis ühhišt laia rada, nagu lõpusõnas üteldud.

Täiendused kirjanduse materjali poolest. Sehe- küljel 12 ja 13 on Gesti keelest Luteruse usu tulemisel räägitud. Selle pala lisaks woime ka ühe wäikse kohtu-seadusetiiki panna, mis mõnelt poolt, iseäranis W. Reimani poolest, kõige wanemats mälestuseks Gesti kirjanduses peetakse. Kirja-osa käib täht tähelt

nii : „Keß walfist tunnistap, ninc ep woy se teog tehe se Marap 1 w. Keß unrecht kaimap se marap nuchtluß 1 w. Keß Koiwi wise uhest teifest wotep teh pehl ellik kirto ellik toa feest ug aßi miß kuß tibbo wert on se maßab 40 w. Kuß ug aßi üg fort leppitut on se ep pehe uhest kaimatut sama, keß se wasta teep se maßab 1 w. Joyep ug jullana temma perremehe juurest erre enne to temma ast weljaß on sieß kaddup temma palc keic sejt nuchlußest sap se Staud üg kolmaß oßa ninc üg oßa se kircl ninc kolmaß oßa se keß kaimap. Kiß teise pehl wallestap ninc ep woy sedda tedde sahte sel ohn wizet selka pehl.“ Seda seaduse-pala on küll wöimalit wanemaks arwata kui Georg Mülleri ja Stahli kirjasid, aga täiesti kindel ei ole see süügi mitte, sest ta on nende mõlema keeles kirjutatud, millest lht. 13 kuni 60 juttu on.

Pulmasoowide juurde, mis lehekülgl 76 kuni 80 on ära trükitud, paneme järgmises weel wiis säarast juurde. Üks on Gunnari Germundi pulmaks 1839 tuntud Reinerus Brocman n i, teine sellesama mehe pulmaks Josua M o l l e n b e c k' i, Juuru kiriku-õpetaja, kolmas Johann Turdini pulmaks 1641 Henricus G o e s e k e n i, neljas Henricus Dahl' i pulmaks 1642 kellegi Johannes Tanstins' i, viies M. Eriki pulmaks 1642 peidmehe sõprade poolest luuletatud ja kõik Westphali juures Tallinnas trükitud.

Reinerus Brocman' i pulmasoow.

Meikenne, kui on jergl ?
Teil jahp olla Pruthi-Seigt,
Kumb jahp temma anda,
Ke teid armastap kuit Wend,
Ninc Teil annap isji hend.
Seh ninc kurja kanda.

Teil jahp olla Armo-Palgt :
Tangkut aglas rõhmjast Jalgt :
Sahp hend warße lenja,
Kennest tulley kallis kuld,
Ninc se õigte Armo-Tuld :
Kui doch jahp teil kenja ?

Peidmees isji on jo Beh,
Annap teitil teic se heh,
Kannap mitte Weeha :

Kuß on Temma Wohdiß mahs,
Sihs tei ollet temma tahs.
Temma Leehast Leeha.

Temma üttelep, tulle ten,
Tulle, Armas Reigiten,
Tulle müanno jure :
Tulle julgtest, hada kail ;
Sinna ollet Südda-Mail :
Sehl mitt emamb ture.

Jummal hoidkut kahjo eef,
Minna tahan Rõhmo sees
Süanno jure mata :
Sinna ollet õpe nohr,
Sinna ollet maglms Kohr,
Ninc mo Ranna, wata !

Wata, kui doch minno keel
 Püidab sünd, nind minno meel,
 Wata, kui ma othan :

Sünno Hehl on armas Hehl,
 Heita Armo minno pehl,
 Süüno pehl ma lothan.

Minne, Keigit, anna Suh:
 Sest ja ollet temma Suh,
 Temma Suh nind Seeha :

Kunni Silm se Ello nehþ.
 Teije Südda üchte jehþ,
 Nind ep kannap Weha.

Soudlet Armo-Merre pehl,
 Soudlet, ütley minno Hehl:
 Ke sehl Merres souwap,
 Se Meesþ mitte huda lehp,
 Erranis jo Dnne nehþ.
 Nind kash töddest jouwap.

Josua Mollenbeck' i pulma-soow.

Ach minnu ello nind kõnno,
 Tulle tulle pea tenne
 Paesta mind neist armo aylast.
 Paesta mind armo paylast.

Mittekit woch minna tehha
 Kuß eb minna sind san nehha
 Kenne paehl minnu Südda lotap
 Nind Suhr himmo kas otap.

Ach minnu illus kannoken,
 Ach minnu armas kannoken,
 Sinnu illusat Silmat nõuta,
 Nind mindt rõhmu kas tõuta.

Suh nind kehi minulle anna,
 Henße Südme ses mindt kannu,
 D Linnopoid kuhle jedda,
 Nind pbra minnu hedda.

Anna minnul by kindl jenna
 Jumla niml laß meid vcht menna
 Mina ollen perrale Sinnult,
 Olle ja perral minnult.

Jumal sap sex oma armo andma,
 Neeb Englit sahwardt meid kandma,
 Oma arma kaente paehl
 Et meye ellme Sijn nind Saehl.

Rahwo nind terwise jiddes,
 Jumla nind Juurimeste ebbes,

Josua Mollenbeck (Müllenbach, Mülnbach) studeeris Greifswaldis, Wittenbergis ja Rostokis, laulatati Bestringi poolest 8. dez. 1624 Juuru kirikuõpetajaks, juri 1650 sügifel.

Henr. Goeseken' i, Kullama õpetaja, pulma-soow.

Heh sel ke Jumala kartus' sees,
 Seists nind kash te pehle keis,
 So kehi sünd paep tõitama,
 Sihs saht ja hehstt ellama.

So Rain' sahþ olla sünnis mois,
 Kuit üx puß Wiina marjo tõis
 So Lapset kudt olli taimet,
 Umber lauwa kartget, terwet.

Wata ni rickas on se Mees,
 Ke keiv Jumwala kartushees,

Se peat sinna töst taetma,
 Nind hendes wallmis saetma.

Anna hendes rahwull wayne,
 Ma tah nõlla sinu Rahne,
 Sind eb tahan minnu laytma.
 Christus sap meitet aytma.

Jesu meye paehle armo heita,
 Oma reyde sees meid peita,
 Sinna ollet se illuß peigmes,
 Daß meidt ella sinnu sees.

Jesn meye ello nind õnne,
 Pannu taehel minnu kõnne,
 Paesta meid neist pattu paylast,
 Paesta meid furma aylast.

Tõtta tõtta armas Christe,
 Sinnu ollet se ello tõste,
 Sind sind minnu Südda pühap,
 Sind sind temma abbihihap.

Armas peigo tõtta tõtta
 Henße hõle ses meitet wõtta,
 Minnu oma peate olla,
 Hebdast rõhmu sees tulla.

Amen haeh on meye mehle,
 Ayt Juml ütley meye kehle,
 Christus se peigomes Jhi,
 Wottap meid ruppe siße.

Temmast se wanna jehþ weeha,
 Ke tulnut ille keik Seeha.

Jummal sahþ sünd õnnistama
 Zionist, nind saht watama
 Jerusalemma õnne-juhr
 Ke temma ehs on wegka suhr.

So Ello sahþ iggagema,
 Fergtest jo jures ollema,
 Eht ja neht Lapset pallio
 Nind Israel lõijap Rahwo.

Henricus Goefelen, kelle üle lht. 83—90 pikemini kõnelnud, oli 1612 esma-päeval pärast lihavõtet Hannoveris sünninud, tuli 1637 Tallinnasse, ta suri 1681 nov. 24. p. Kullamaal.

Johannes Tanstins'i pulma-soov, kes end „Divonius“ nimetab.

1. Achte, Beidmees, minu Suhst,
Ma sahn otse je sarn Duf,
Sinnu jure jehma;
Kui kahs sinnul Himmo juhr
Süddames on, minnu juhr
Abbimeher lehma.

2. Kui needt armat Tuwifest
Tõine tõisel heldest Beht
Sackwat nühd Suhd andma;

Minda tahaj Behw nind Oh,
Meile sahtma armo-Tõh,
Uz tõist Murret landma.

3. Zummal andut keid heh Dn
Sinnul, armas Bruhtiten,
Nind kahs sinnul, Beidmees;
Temma tahaj Kurja ees
Teit heht hõidma Rõhmo sees,
Suggo andma Kettes.

Mitme feltsklise, wenna, sõbra ja naabri pulma-soov.

Uddina nind Saga-keeset
Nõitwat teil keid heldet meelet,
Peigt ning Bruht; uz igga kõnne
Pactub teile paljo õnne,
Laulab ühe Pulma-Luggo
Dnmas keeles mõnda suggo.
Tulle kahs Dieflandi mah-keel,
Nõita neil kahs sinnu heh meel,
Nind laß tuhlna hennes kõnne
Dmma mah sees, padma õnne.
Kuule Sag nühd tahs mah-sannat,
Kui sihn laulwat nohrt nind wannat.

Se on nijsarn Pulma-Luggo,
Kumbal eb on henwti suggo
Sest Diegt-armust, kui need nohret
Pactwad hehl meel need suh-tohret;
Waid je olkt Zummala Sannast
Pulma-Daul, kui lomb on wannast.

Ukter teriwet Ello aiglas,
Zummal hoidto teides paiglas,
Andto teile keid heh tõidest
Ihuft, hingest, auwust haidest.
Zummal andto teil keid õnnet,
Kumbast David sihn teeb kõnnet.

Selle wiimse soowi päriskirjutaja olnud Georg Salemann, sünd. 1597
Slaw'i ehl Slage pool Bommeris, surnud Tallinnas Püha waimu kiriku õpetajana
26. juulil 1657 tattu tätte.

Mag. Gustav Johann Laurentius'e leina-laul, mis ta Antho-nius Heiderichs'i Keila kirikuõpetaja ja Lääne-Harju praosti abikaasa
surma puhuks on salminud 22. sept. 1686.

GH jelle, kumb siht hedda seest
Sahp aigklast eraminna!
Kumb Nisti, Waiwa, Murre eest
Sahp Rõhmo sihe sinna!

Ke Surma ette Ello nehj,
Nind igræs Jesu jures jehj,
See woit sa õnjag sihtma.
Et laße mind, Agypti-Mah,

So Hedda-Drgtust erra!
Ma tahhan teps sind denima,
Echt olla sinuo perra;
Sul posse Nahwo Behw echt Oh,
So jures Murre Wainu nint Töh,
Dcht, ke sahj oja nehha!

Denin ma sind weel ebbdespitt,
Nint kuhlen sinno Sannat,
Sihs pehsen miinna sihskit mitt,
Waid Towotust mul annat,
Sa kihat omma Warra mull;
Et pidba jedba isi full,
Nint lasje mind siht erca!

Weel ollen Wangti-Torni sees,
Ep olle Pehsmist tehda;
Ee Rist on igta Behw mo ees,
Nint kinnitay miud jehda
Kuj kauw pehn minna waine sihn
So juhres nehma Wainu nint Pihn,
Nint Nutto-Beiba söhma?

So miunno kehha tuhjar jehp,
Se raske lohhus anda;
Mo Zalgat nint Refsi rammay lehp,
Ma tüddin lohema fanda;
Mo Selgt on lijaz kummarbut,
Mo Silm on Nuttust kullonut,
Kui tauw mind Wangtis peat?

Ghyti-Mah, sinna Waiwa-hohn,
Mind waije lasje miinna!
Eht sinul pihtut Köhmo on,
Sihs lasje mind tocht sinna!
Ee Kanaan ma igtazen,
Dcht lunnasta mind JGukenn!
Et sahjin jedba nehha!

So pohle, JGsu, Abbi-Mees!
Ma töstan omma hehle
Sefamma Risti-Waiwa sees:
Dcht heita Armo pehle!
Dcht kyhle mind, mo armas Wend!
Mo pehle hallesta tocht hend,
Nint ujo miunno hedda!

Jeh sinna mul, kuj Moses sehl
Neil Isra'litril olli,
Ke sinno pöha Sanna pehl
Neit heddaft pehstma, tuli,
Ke jedba Merre sahhez Ibi,
Nint nemmat kuimast lebbi töj
Ee Kanaan-Mah sije.

Denida, kolban enuam teps,
Mo Zgtaft wannaz jauan;
Mis Nouw mul on, ma waine Daps?
So pohle, JGsu, nouan;

Kus JEm ep pehstap, peheta ja,
Nint omma pöha Abbi kah,
Mul hingfamibet sahja!

Dcht totta, armas JGukenn!
Mis wiibat ni kauwa?
So juhres Nahwo, Köhm nint Önn;
Dcht pesta miud! ocht jana!
Behn ma sihs ilma asjata
So pehl ni kauwa lohtama,
Nint mitte Abbi-sahma?

Neh, neh! Mis Sinno Sana sees
On keschtut allespanda.

Eht sinna tahhat Hedda sees
Hehl Meleel Abbi anda;
Sihs aita nühd, mul Hedda on,
Mo Sihja, Patt, nint Börko-Konn,
Mo Hingkel Waiwa teewat!

Jh' ollen miinna landnut kaa
Kül rasde Rist nint Hedda,
Nühd tahhat Abbi teelama,
Nint annat mitte jedda;
Ma pallun keikest Süddamest:
Dcht pehsta Hedda-Drgtoteht,
Nint kuhle minno Palwe!

Nit-Zummal ütlen Zummal,
Ke feid on heste thenut!
Ke kuhlep Palwet Taima all,
Ke miunno Hedda nehnut!
Nühd lehen röhmjast reifima,
Et sahjin nehha Berri-Mah
Kumb JGesus minnul sahnut.

Wist, wist, on sehl mul parram Nouw,
Kudt höhlas JMas tehda;
Sehl, kus on selgte Luft nint Luw,
On kindlamb Ahe jehda;
Sehl, sehl on heh, kus Zummal on,
Nint JGesus miunno Nuwo-Krohn;
Seperrast töttan sinna.

Ach kus mo Elo-Maja jehp?
Kes je ees Hofle kannap?
Kes waitel Defel abbij lehp?
Kes Zastel armo annap?
The jedba armas Zummal Sa,
Nint Armust nemmat paimenda,
So Boja JGsu perrast!

Ghyti-Mah, jeh nühd üzi küll,
Mo JGesus mind nühd piap;
Ma kuhlen teps so Patto-Pill,
Kumb hullust Meelest hüap;
Sa ollet küll mind waiwanut
Nint Nutto-Beibas pidbanut
Nühd sinnuft sihskit lachtn.

Nühd aita, JESu, kändima,
 So rist mul kaitaz anna!
 Eht ollen nödder reisida,
 Mo hing jo kehjes kannal!
 Sihs lehhen So kah eddaje,
 So külgte lebbi löijan Tee,
 D Rõhm! ma nehn jo Taina!

Ei müüno Keel woip Rõhmo ees
 Se rehtma, me Silm wahtap;
 Se, mea neglin Ujko sees,
 Mind kehjepitte sahtap;
 Ma nehn nühd omma JESutenn,
 Kas põhat Englit, Auw ning Du;
 Woy! woy! mis pidbo Tawas!
 Rõhm olko sel, kel Dnn on tehs;
 Ma pehfin Murrest erra;
 Ma lehin JESu Ruppe sees,
 Rint ollen Temma perra;

Laurentius, selle leina-salmi kirjutaja, sõi Olewiste kantori ja koolidp. poeg, sündis Tallinnas, täis jääl gümnaasis, läks 1675 Saßamaale ja sai Wittenbergis 28. apr. 1679 usuteaduse magistrits, astus 1680 Ambla õpetajaks, mõisteti konjistoriumi poolest nuhtluse alla, et Amblast lahti jai, oli aga Madises 1687 õpetajaks ja pärast Järwa-Jaanis. Aastal 1704 septembri-kul tapeti ta wenelaste läbi sõja puhul ära.

Need pulmasoomid on end. Ambla õp. Georg Knüppferi poolest õpetatud Gesti feltfile antud ja toodud ja selle poolest ka trükki antud.

Lehetüljel 143 on teatatud, et aastal 1717 on „Pulma laul“ ja „Üks Ennemuiste Luggu“ trükitist wälja tulnud. Meil ei olnud wõimalik raamatu ilmumise ajal neid kätte saada. Paneme nad täht tähelt järgmises jüia üles:

Pulma laul mis Selle auja Issanda Hellere Hinrite, ning Selle auja Neitsi Bröliko Lio Esjo, Pulma Päewal, Selle 1717 aastal, selle 17 Neäri kuu Päewal Maal lauldi neist Olletaiast.

B r u u d i E m m a .

Wisji kulle eest ma tännan,
 Kullele ma kanna annan;
 Kanna peäle kut tulleb,
 Ring se kanna se peäl munneb,
 Audodes meil poege teeb,
 Wanna film sis rõdmo näab;
 Wisji kulle eest ma tännan,
 Kullele ma kanna annan.

P e i g m e e s .

Tulle nüüd mo Tibbotenne,
 Mul on maggus Sinnofenne,
 Käll ta ennaß moistis hoida,

Mo Armat, erra Nuttket mitt!
 Ma tullen ümber mittefit;
 Käl sahte minno jure!

Jeh Terwe! Armas Rihlaton,
 Keid Jeh niul Auwo ette;
 Mo JESus, te käll ridas on,
 Keif marjo sinno kette!
 Se hoidko Sind, nint Kirko-Hohn,
 Se andko, me sul tarwis on,
 Mi hing! tudt Jhho pohlest.

Nühd noudko kaas üg igta Mees,
 Et sahgit, erra tulla;
 Kui kanna Wangli-Torni sees,
 Nühd Pattust tahhat olla?
 Oht wottet illesherdada,
 Rint Patto-unnest touseba,
 Sihs waltustap teit JESus.

Eht siis tedda weel woits leida:
 Ira kurba, Nidofenne,
 Kus ja kanna-poikenne.

I s s a . M e h h e M a e n e .

Disga ella Langofenne,
 Tallel on so kannofenne;
 Källa kut ta autotelles,
 Kanna walmis werretelles,
 Kut ja kanna willonud
 Olga teile kinkitud
 Disga ella Langofenne,
 Tallel on so kannofenne.

Prundi Emma.

Dh ma waene Naifotenne!

Kus mo Kanna-poiotenne?

Mis ma söösin mis ma jooösin,

Mis ma laidsin mis ma hooidsin;

Wist on kahjo sündnub sull,

Eht sind Wöttis pahha Kull:

Dh ma waine Naifotenne!

Kus mo Kanna-poiotenne?

J sja - Mees.

Arra turda, Aidetenne,

Kus so Kanna-poiotenne;

Ei tel olle kahjo sündnub

Egga tedda kull ka Wiinud,

Löstitelles ma sind tallan,

Peio-pois, Prudi Tädrut, ja Pulma-Kahwas.

Kul on hää, hä on Kanna;

Siggidust Neil Taewas anna!

Talla Kul ja saada Karja

Sarjast, Kanna, jaada Karja.

Üks Ennemuiste Luggu ühhe Warga peäle.

1.

Kule Kiltri Hanjo Jaan

Kus mo tallis Saks-Saan;

Kus mo Kuffid, Linnaljed,

Mis ja ärraraiskajid?

Sada mulle pea kätte,

Eht ma wiin sind kohto ette!

2.

Kule, ütle aegjaste,

Leppi moga aujaste;

Eht ma tullen kohto Wäest,

Wottan ärra keit so Käest,

Kued, Sergid, Suttad, Aujad,

Saab siis nähha, mis ja lausud!

3. Jaan ütleb:

Armas Isjand, Kannata!

Minna tahhan tasjuda:

Minnul on hea Pannal-Wöö,

Wöite sedda endile:

Eht ma toon ka teie Kätte

Käimehhe minno ette.

4. Käemees ütleb:

Ei ma seija sind eest,

Jaan, ja olled laiwjal Mees!

Jodit, Pettis olled ja,

Pandlad warrastajid ka;

Matja isje omma Wölga,

Witja holets anna Selga!

Taggasi ma pea kallan,
 Dlgem wisid sessel tösel,
 Se on maggus minno meel:
 Tulle nüüd mo Tibbotenne,
 Mul on maggus Sinnotenne.

Prund.

Küll ma tullen Kuffetenne,
 Sa mul olled armotenne:

Mis ja annad se ma wöttan,

Ennamp ihhalbus ma töttan,

Saada agga Poiokesi,

Siis mul bige maggus messi:

Küll ma tullen Kuffetenne,

Sa mul olled armotenne.

Dlgem röömsad ühhest meelest:

Paulgem kohtlast ühhest keelest:

Kul on hää, hä on Kanna,

Siggidust Neil Taewas anna!

5. Jaan wastab:

Wits ja nenda söimad mind,

Mats, ets minna tunne sind!

Kas ja tahhad teada siis,

Mis so turri kumb' ja Wiis?

Naese Sörme Kikkaja,

Mehhe Lona Kiskuja!

6. Mats wastab:

Terre, terre Janife,

Kuhho Juhhatab sind Tee?

Wata, mis so Dues teal

Geina Noorm on Ree peäl;

Dh! ja Moija Kiini Warras,

Wöllas on sul keigeparras!

7. Jaan ütleb:

Mats, ja Mehhe Warblane,

Moija Ddtra Poiifite!

Kä-üks, Kä-üks laulsid ja,

Pannid Kasta Römoga:

Kül sind moijas sillitafje,

Selja Soned wennitafje!

8. Mats ütleb:

Olle waid, mo Wennife,

Wargad puhhas olleme!

Olleks keit se Willi teal,

Seljaks ühhe Hulgo peäl,

Ei se mahhuts Moija Nita,

Egga Linnas olleks Paika.

9. Jani nuhheldasse:

Mil — Mil — libbe Kä,
Kaietenne ets ja nä!
Oh! — Oh! — pallu ja,
Minna surren Häddaga:
Alta, ella Kaietenne,
Praego sureb Janitenne!

10. Naene wastab:

Oh! mo armas Janike,
Kallis on se Sanike,
Nendaks sinna Nahka müüd,
Janitenne, sul on Süüd!
Jätta Rörtso kombed mahha,
Siis ja hojad terwe Nahha!

11. Kohhus maenitseb tedda:

Minne Jaan, ja parranda,
Omna Ello Heaga!
Mingo Kurja wanna Wiis,
Austsi sinna ellad siis;
Pea kurto kassinaste,
Siis ja rähid illufaste!

12. Jaan ütleb Naesele:

Minne Rörtso, Kaiete,
Minnul on suur Hädda kä;
Kurt on kuiv ja waewab mind,
Kaiete, ma pallun sind.
To mull Ollut, to mull Wina,
Siis ma unnustan mo Pina!

17. Jaan lähhäb Rörtso:

Terre, terre Rörtsole
Maggus Laialappake!
Dista Pois, ja tõmba peäl,

13. Naene wastab.

Mitte nenda Janike,
Kus so Taari-Kappake!
So, ja heida külleli,
Magga hästi Lollite!
Kül so Riipjod parranewad,
Sinna, et need Wina sawad.

14. Jaan ütleb:

Mitte nenda Kaiete,
Minnul on suur Hädda kä:
Nahkur Thomas Härjalont,
Wanna kirjo Koera-Kont,
Kes mo Pea pistis Panna,
Satis Moisa Posti Sanna.

15. Naene ütleb:

Ei ma kule ennam Jutto,
Janike, et minne Tutto!
Moisa Koerad autuwad,
Ukse peäle pauuwad;
Weelaks tahhad Nahka müä,
Wet ja Leiba Kastis süä?

16. Jaan wastab:

Oh! ja wanna Hanna-Kai!
Sinno Su on wägga lai.
Et ma willets, Winato,
Zoudu polest Kammoto,
Kül ma sinno Nahka nühhin,
Teddre-Zunstoga sind pähhin!

Ollut, Wina kül on teäl!
Lahti ollen Moisa Kärrest,
Usi tagga Nahha pärrast.

Waimulikü kirjanduse kohta on ütelda, et mitte A. H. Willigerode raamatukest „Ümberristijad ehk Baptistilased“, mis Ihk. 426 nimetatud on, kirjutanud ei ole, waid selle kirjutas tema poeg Paul Willigerode.

Ihk. 252. Ühes raamatus on A. H. Lütke nimi H. H. Lütke trükitud. Ei ole selge, kumb õige.

Leheküljel 379 on mõned raamatud nimetatud, kelle kirjutajad Schüdlöffel, Sommer ja Willigerode olnud, nagu Keiman teatab. „Kristiinimese teekond“, „Peter Pung“ ja „Kuldorg“ on siis küll Schüdlöffeli, „Monned juttud“, „Wenne südda ja Wenne hing“, „Luige Laus“ Sommeri ja „Leiwatorwikene“ Willigerode oma;

teised arwawad koguni J. W. Jannseni, kolmandad Wändra Kõrberi ja neljandad Freundlihi „Leiwatorwikeste“ kirjutajaks.

A. Kõrberi kirjadesst, lhf. 382, on weel tähendada, et ta kirjutas „Sndsä Luteruse Weikenne katetismus“, mis 37 kord on trükitud ja igas koolis pruugil oli ja weelgi on.

lhf. 380. Kõrberi „Liivapoiisi raamat“ on Saksa keelest wõtetud, kus ta „William der Sandbube“ kannab, kuid Saksa keeli raamat on wiisisti ka ise Inglise keelest.

Õpetaja N. v. Nolden, lhf. 506, ei ole mitte ise raamatut „Sndsä Luteruse igapäine usuõpetus ja kinnitus“ kaks jagu kirjutanud, nagu sääl üteldud, waid on üksnes teist trükki parandanud. Selle raamatu kohe osa päriiskirjutaja oli J. W. Jannsen, nagu see lehefülg 408 õigesti nimetatud.

Zuubeli jutlused. Priiuse tänulaulupidu mälestuseks 1894 pidanud prof. Dr. Horschelmann, õp. Jürmann, Bergmann ja Dr. Hurt. Ilmunud M. Bares'i kulus 1895.

Prof. Dr. J. Horschelmann on 1879 „Altariidone“ ja siis 1894 ühe „Zuubelijutluse“ Gesti keeli kirjutanud, kui ka tema eluloos üteldud oli, et ta profesjorina midagi ei olla kirjutanud.

Õp. Ken nit Rambahast kirjutas 1893 kirja „Igapäewane palweraamat.“

Näitemängudest kirjutas J. Jürgenstein, kes end J. Lill nimetab, aastal 1880 „Üks ekfinud inimene.“ A. Jürgenstein, noorem wend kirjutas 1886 „Juta, neljajärguline kurblik luulelugu.“ See Jürgenstein, kes lhf. 517 nimetatud jutud ümber pani, ei ole siis mitte A., waid on J. Jürgenstein (Lill), kuna näitlus „Juta“ A. Jürgenstein'i (Linda toimetaja) kirjutatud on.

lhf. 469, I J. Kunder sündis 14. detsembril 1852 ja suri 12. aprillil 1888.

A. Reizbergist on weel täiendades nimetada, et ta karskuse-sisuse algupäralise näitemängu „Punga-Mart ja Uba-Kaarel“ on kirjutanud, mida õige rohkesti on mängitud.

U. T i d o ehk Dido, lhf. 527, on näitluse „Kõrge rüütel“ Buschkini järelle Eesti keelde kirjutanud. See pala ei ole siis mitte algusline.

U. K e n n i t kirjutas näitemängu „Muuseumi hoidja.“

Spetsiifide raamatute kohta on täiendada, et S. Kurrik, kelle töödest lhf. 490 ja 491 jutt on, raamatu „Kolm suurt lugu“ on avaldanud. See raamat ilmutab waimurikkaid mõtteid ja rõõdlasti Saksa „Nibelungide“ ning Eesti „Kalewipoja“ ja „Lembitu“ lugulaulude wahel.

S. J u r g, lhf. 458, on aastal 1836 Pillistweres sündinud, ei mitte 1845 ümber. Tema on Halliste Abjas kooliametisse juba 1857 hakanud. Lahti sai ta kooliametist ühe palwetirja pärast, mille alla kirjutama ta teisi koolmeisterid kutsunud aastal 1896.

Lhf. 509. J. Kapp oli Suure-Jaani köster ja kihelkonna kooliõp., mitte Wiljandi-Kõpu.

Lhf. 467. K. Kallas käis Kuresaare gymnastumis, astus haiguse pärast tertiast wälja, oli kooliõpetaja, astus Tallinna gymnasiumi sekundaasse 1876 I poolaastal, tegi 1878 I eksami »cum laude» tegi ülikooli läbi, »cand. theol.»

Lhf. 476 I M. Jürmann sündis 6. jaanuaril 1853, läks Tartu gymnasiumi 1871 II, sai studentiks 1872 II, 1876 II, grad. stud. theol., 1877 sept. 18 „Eestländischer Pfarrvicar“, 1878—1882 Kõo õpetaja, 1883 — Tarwastu õpetaja, 1898 Wiljandimaa praostiks walitud ja 1899 jaanuaril seks kinnitatud.

Lhf. 483. Paul Undriq on sündinud 3. jaanuaril 1854, tegi Walga seminari läbi, oli 3 aastat Wändras kihelkonna-koolmeister, 1881 II—1888 II stud. theol. grad., 1889 Wändra abiõpetaja, 1890—1897 Walga Eesti koguduse õpetaja, suri 1. detsembril 1897.

H. P r a n t s kirjutas weel „Ülestõusmise püha leht“ 1897, „Melipühi leht“ 1897. ja „Dõulu helinad 1867“ ning 1898 tähtjas „Sojaraamat“ wiimse Greeka Türgi sõja üle.

lhf. 515. A. Dillino juri 1898. — J. Spuhl =
 Kottaalia kirjutas veel „Kodumaa seened“, „Kodumaa mar-
 jad“, „Maesterahwas“ jne., kõik kasulitüd raamatud.

lhf. 499. Wilhelm Reiman on sündinud Kõpus 25.
 webruaril 1861, theol. 1882 I—1887, cand. theol., ordineeri-
 tud 1888 märz 27.

Jutufirjanduses on järgmist diendada :

Koidula tööde juurde on veel nimetada, et ta wõdralt
 poolt wõdetud sifu järele kirjutas jutud „Suudit ehk Jamaika
 saare wiimsed maroonlased“, „Peruamaa wiimne Inta“ ja
 „Martiniko ja Korsika“. Need jutud kannawad küll J. W. Jann-
 seni nime, kuid on selle tütre Koidula töö.

Jakob Pärn, lhf. 452, on 18. oktobril 1843 Tormas
 (ei mitte umbes 1845).

lhf. 475 I Wilhelm Linkgreim on sündinud Haljalas
 1849 juunikuu 30. päewal, tegi 29. mail 1868 Paistus kool-
 meistrieksami.

lhf. 485. M. J. Eifen on sündinud 16. septembril 1857
 (mitte 1856).

M. Kirse!, lhf. 423, on sündinud 27. jan. 1841, oli
 üle 25 aastat Wiljandi maakoguduse kih.-kooliõp. ja sai sest
 ametist lahti, sest et ta ühele palmekirjale alla kirjutas, milles
 endist kooliwalitsust tagasi paluti. Pärast sai ta Wiljandi Pau-
 luse kiriku organistiks ja kirjutas „Satalas“.

lhf. 470. Kunderi jutt „Sumala kuju“ ei ole täis al-
 gusline, waid on ümbertehtud H. Künmeli jutust „Der geraubte
 Saphir“, mis Sassa maal ilmus.

Luulekirjanduse kohta on täiendada, et õp. Ederbergi
 1897 jurnud esimene proua Wilhelmine, kes end „Helmi“ nimega
 tähendas, on andeline luuletaja olnud. Temalt on salmid „Kohu-
 lillekesed“ ilmunud ja muid salmikuid ajalehtedes.

lhf. 436. J. Kuhlbars on sündinud Sangastes 5. aug.
 1841, ei ole mitte seminari direktor Maas'si, waid on selle eeskäija
 Aloys von Berg'i ajal õppinud. Kuhlbars'i warjunimedest ei

ole „Idna Illin“ tema oma, vaid nii on Wiljandi kihelkonna-
kooliõpetaja S. Meomuttel nimetatud, kes ka mõnda on kirjuta-
nud ja pärast Wenemaal kõster ja koolm. oli ja on.

Täiendada tuleb, et S o h. M ä e m e e s, lhf. 527, S. Berg-
mann on. — Täiendada tuleb, et S. Bergmanni luuletest „Salme“,
„Ustav Ilo“, „Igapene juut“ ja „Linda“ weel enne 1881 ilmumist
raamatus „Cesti luuletused“ ajakirjas „Meelejahutaja“ ilmusi-
wad, siis ka Undrik'i toimetatud „Lõbusas jutustajas“ ja „Iha-
maa kalendris.“

Lhf. 478 I. S. Bergmann käis Põltsamaa kihelkonnakoolis
1868 nov. 10 — 1870 juuni, 1870 II — 1871 I Põltsa-
maa elem. koolis, 1871 II — 1877 I Tallinna gubermangu
gymnasionis, 1877 II — 1882 I stud. theol.

Anna Haawa lhf. 495 on sündinud Kodaweres 4.
okt. 1869.

Lhf. 476 I C. M. Redlich sündis Amblas 20. juulil 1853.

Lhf. 498. Peeter Jakobson on sündinud Rakweres 15.
dezembril 1854.

M. M. Saar on ka mõnda „idetera“ muude rahwaSte
suurte kirjameeste järelt wõtnud.

Lhf. 513. S. Leppit'uid on mitu. Laulik S. Leppit ei
ole muud kirjutanud, kui luuletusi; tema on sündinud 9. märzil 1861.

A. K r i m m, lhf. 523, oli pärast ka „Sakala“ kinnitatud
ja pää-toimetaja. Ta suri 20. mail 1894 ja maeti Matskiriis.

S e l l a lhf. 521. on raamatu nimi, ei mitte selle kir-
jutaja oma.

Cesti ajakirjanduse kohta on paljugi täiendada,
sest siin ei olnud nõuugi täielist kaju sellest anda.

Lhf. 529 on 1807 ilmunud ajalehe kohta nimetada, et
see Tartu murdes kirjutati. — Meelde on ka tuletada, et lhf.
405 all ja 406 nimetatud „Talurahwa Postimees“ 1857 kuni
1860 ilmus enne Willigerode ja Theoli ja siis Rörberi toime-
tada oli.

„Pärno Postimehe“ kaafas hakkas 1861 iseäraline „Lissa-
firri“ käima. „Paganate bö ja loit eht missiõni leht“ ilmus
korra kuus. Kui J. W. Jannsen 1863 Tartu tuli, hakkas leht
lontama. Aastal 1865 muudeti see lõbu-leheks ümber nimega
„Lõbus jutustaja“, mis aga ka lontas. Aastal 1866 jäi ka
see seisma ja „Pärno Postimees“ lisata.

„Cesti Postimehel“ hakkasivad aastal 1863 kõhe faks lisa
ligi käima: „Jututuba“ igal nädalil ja „Missiõni leht“ üle
nädali. Toimetaja oli J. W. Jannsen. Kuid aastast 1869 ei
ilmunud „Missiõni leht“ enam ning algas alles Aug. Busch'i
toimetusel Tallinnas 1895 käima.

Üks iseäraline „Missiõni leht“ hakkas 1860 Tallinnas
ilmuma, kuid kustus juba 1862.

Aastast 1869 ilmusivad mõned aastad Leipzigi missiõni
seltji „Missiõni lehed“ ka Cesti keeli (6 pää- ja 3 lisa-lehte
aastas kõigest 15 kop. eest), kuid pikalt ei saanud neidgi.

Aastal 1897 hakkas Amerikas New-Yorkis kirikudpetaja
Hans Nebase toimetusel uus Cesti keelne leht „Amerika Cesti
Postimees“ ilmuma. Sp. Nebane kirjutab lehte neile eestlastele,
kes kodumaalt on sinna kaugele wälja rännanud. New-Yorkis
on Cesti häätegew seltis ajutatud, kes säääl ka Cesti laulu edendab.

Seaduse - kirjutamise juurde on täiendada, et Dr.
Hurt juba üliõpilase-põlwes Wõru murdesse talurahwa seadust
ümber pani.

Trütiwigasid, kus neid leidub, palume lugejaid ise pa-
randada. Mõned, mis oleme pärast leidnud, on järgmised:

Mõnel kohal on sõnad juurde tulnud wõi wälja jäänud
wõi muudetud. Nõnda on 9. leheküljel päälkiri „Cesti keel
katoliki ajal“ trütiwiga läbi teist korda üles pandud, kuna üks-
nes kriips pidi säääl seisma. — Lhk. 7 on Wirzjerwe asemel
„Borcegerve“ lugeda.

Lehekülg 206 ja 5. rida tuleb lugeda 110 kuni 150
aasta eest.

Behetülg 360 seisab, et Neus 1895 sündinud, aga peab olema 1795, ta on jääl, et Neus Haapsalu kreiskooliõpetaja ametist 1821 juba ära läks, aga peab olema 1841; ta peab lht. 364 esimeses weerus all 1850—1852 olema, ei mitte 1850—1892.

Behetülg 445, teine weerg, alt 9. rida seisab „D m a ilusa käetirja pärast“ jne., kuid peab seisma „T e m a ilusa käetirja pärast“ . . .“

Behetülg 370 on esimesel weerul alt üles lugeda 10. reas „et“ sõna järele sõnad „nende arvates“ wälja jäänud.

Behetülg 376 on esimesel weerul ülevalt lugeda 6. reas sõnade „weel terwe“ järelt sõna „osa“ ära jäänud.

Lht. 439 tuleb tähendada, et wõidupidud 1887—1890. oliwad (ei mitte 1887—1870).

Lht. 450 on üteldud, et Sinnutaja mägi J. C. R. Jakobsoni „sünnitoha“ ligi on, peab aga olema „kaswutoha“ ligi. Säälsamas tuleb ka ütelda, et „Galilei walguse riigi wägewõitleja“ oli (mitte „walitseja“).

Tähendada on, et trükiwigade läbi mõned kirjameeste sünniaastad on nimetamata jäänud, nimelt Grenzsteinil 1849 (lht. 491), Undrižil 1854 (lht. 483), Runderil 1852 (lht. 469), ja Sürmannil tuleb 1852 asemel 1853. Undriž ei olnud Andrus, waid oli Wändras kihelkonna-kooliõpetajaks.

Lht. 479 on 1. weerul alla lugeda 19. reas 1871, peab aga olema 1881.

Lht. 511 on 1. weerul alla lugeda 8. reas 1880, peab aga olema 1890.

Lht. 525 tuleb J. Leppiku asemel H. Leppik lugeda.

Lht. 515. H. Laas kirjutas „Sinoharimise õp.“ aastal 1893 (ei mitte 1898). Põllumehe kalender ilmub temalt edasi.

Lht. 520. A. Täleri „Põnewad uudised“ on ilmunud 1893 (ei mitte 1293).

Magu lisaks kõigele, mis Eesti kirjanduse ajalooft meile teada on, lisame siin jaurde: Uuemat ajal on teada saadud, et aastal

1585 keegi Jesuuti pater Tomasius Busäus on Eesti keeli katoliki katekismuse kirjutanud, mida nõuu oli trükkida lasta; kas aga see trükitud, ei ole teada. Nimetatud aasta ümber püüdfiwad nimelt jesuitid Duteri usku Liivimaalt ära hämitada ja tegiwad seks tugewasti eestlaste seas tööd, ja Busäus olnud osaw jutluseütteleja. Seda on lhk. 12 Ambrosius Weltheruse järele juurde lisada.

Wiimaks ei wõi nimetamata jätta, et keegi jesuit Guilielmus Buccius, Saksa keeli Wilhelm von Bock, umbes tolsamal ajal on Eesti keeles ka katoliki katekismuse kirjutanud, mis wäljamaal on trükitud. Selle üle on ka üksnes paljas teade järele jäänud ja meie ajani ulatanud. Raamatust enesest ei ole seni ajani jälgegi leitud. Ehk tuleb ta tulewikus kusagil nähtawale.

Lõpuks nimetan, et mõnelt poolt on imeks ja pahaks pandud, et raamatus mõnda nooremat kirjameest liig wähe tähele olla pandud, kes enese wõi teiste meelest wäga tähtjaks arwatud. Minul ei olnud nõuugi kõiki kirjamehi täielikult kõnele wõtta, ei näe ma siis selle pärast uut aega mitte puudulise mat läbi räägitud olewat. Noortele kirjameestele tuleb aega lubada tähtsaid kirjatöösid korda saata, küll siis kirjanduse ajalugu neid mälestab. Suhtub raamatule õnneks teist korda trükkis ilmuda, siis ehk on jälle mõnigi tähtjas kirjanik juurde tulnud, teda raamatut täiendades ja uuendades tutwaks teeme.

